

Григорій СЕРЕДА,

*заступник Генерального прокурора України,
державний радник юстиції 2 класу,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

ОСОБЛИВОСТІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ключові слова: угода про визнання винуватості; кримінальне провадження; скорочене (спрошене) судочинство, нововведення Кримінального процесуального кодексу України.

Останнім часом у юридичній літературі багато уваги приділяється як перевагам, так і недолікам процедури скороченого судочинства. Немає жодної підстави вважати, що скорочення призводить до неповноцінності кримінального провадження. Процесуальна форма в ньому відіграє ту саму роль, що і в звичайному процесі: забезпечення завдань правосуддя, дотримання гарантій прав учасників судочинства. Такий вид судового процесу, вводиться законодавцем винятково з метою максимального пришвидшення і здешевлення вирішення кримінальних справ.

Вступаючи до Ради Європи 9 листопада 1995 року, Україна зобов'язалася якісно реформувати кримінальне судочинство. Підґрунтям цього стали міжнародні правові акти, практика Європейського суду з прав людини та рекомендації Ради Європи у вказаній сфері.

Основна мета реформування кримінального процесу полягає в тому, щоб привести його у відповідність до міжнародних принципів і стандартів із врахуванням історичних традицій, а також реального стану державного та суспільного розвитку України. Було поставлено завдання не тільки реформувати більшість інститутів кримінального процесу, а й максимально якісно імплементувати зарубіжний досвід з метою оптимізації кримінального переслідування. Результатом такої роботи має бути позбавлення кримінального судочинства формалізму і бюрократизації.

Одним із важелів пришвидшення процедур вітчизняного кримінального процесу слід вважати запровадження такого інституту, як угода між прокурором та підозрюваним чи обвинувачуваним.

Вивчення досвіду зарубіжних країн (Англія та Уельс, Італія, Іспанія, Німеччина, Російська Федерація, США, Франція та деякі країни СНД) свідчить про його ефективність. Проте закріплена у КПК України модель угоди про визнання винуватості не є копією жодного із іноземних варіантів, оскільки в ній враховано особливості української правової системи.

Насамперед зауважимо, що скорочення процедури судового розгляду та попереднього слідства відображено в Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 року «Стосовно спрощення кримінального правосуддя».

Так, у пп. 6 п. а «Судове слідство до і під час слухання справи» зазначеного документа країнам-учасникам рекомендується ввести процедуру «заяви підсудного про визнання провини» (так звану угоду про визнання вини) або подібну до неї процедуру, якщо конституційні та правові традиції це допускають.

Водночас необхідно, щоб обвинувачений з'явився до суду на ранній стадії провадження, аби заявити публічно про те, що він приймає звинувачення проти себе. Таким чином, передбачено необхідність судового контролю щодо добровільності зазначеної угоди.

Суд першої інстанції повинен мати змогу у цих випадках вирішувати, чи можна обійтися без усього процесу розслідування або його частини і негайно приступити до розгляду особистості правопорушника, винесення вироку та, за можливості, вирішення питання про компенсацію.

Але витоки системи такого виду угод, як угода про визнання вини, потрібно шукати в англо-

саксонській юриспруденції, де вказаний інститут з'явився ще на початку XIX століття і має понад 150-річну практику. Угода про визнання вини є домінуючим інститутом кримінального процесу в США, до того ж не елементом, що доповнює систему кримінального правосуддя, а фактично цією системою [1, 152–153].

Найважливіша особливість англосаксонської моделі угоди про визнання вини у цій державі – майже абсолютна дискреційність повноважень сторони обвинувачення. Отже, найбільш характерні ознаки такої угоди в США полягають у наступному:

а) відмова однієї із сторін від «змагання» зі своїм процесуальним опонентом впливає на судові рішення по суті справи: якщо від кримінального переслідування відмовляється сторона обвинувачення, суд не вправі винести обвинувальний вирок, навіть якщо переконаний у його обґрунтованості, а якщо обвинувачений визнає себе винним, суд, переконавшись у добровільності визнання, зобов'язаний винести обвинувальний вирок і призначити покарання без проведення судового слідства;

б) визнання особою вини повністю звільняє сторону обвинувачення від тягаря доказування;

в) якщо обвинувачений і обвинувач не дійшли згоди під час переговорів, обвинувачений має право вступити у такі перемовини безпосередньо із суддею;

г) у разі відмови особи від угоди суд найчастіше разом із судом присяжних призначає обвинуваченому більш суворе покарання.

Крім того, в американському кримінальному процесі укладаються два типи угод – про визнання вини та про співробітництво зі слідством (може бути суміщено із визнанням вини або без такого, коли відбувається так зване перетворення у свідка обвинувачення).

У країнах континентального права угода про визнання вини має низку принципових відмінностей, обумовлених тим, що повноваження обвинувачення обмежені законом, враховуючи принципи доцільності (Франція, Нідерланди) та законності (Німеччина, Італія), на яких ґрунтуються прокурорські повноваження при здійсненні кримінального переслідування [2, 30–31]. Також необхідно зазначити, що у судочинстві деяких європейських держав мається на увазі не угода про визнання вини, а згода зі стороною обвинувачення (наприклад, *conformidat* в Іспанії, *abbreviato* в Італії) [3, 27].

У Німеччині, де інститут угоди про визнання вини фактично було введено у 2009 році, її укла-

дання не звільняє сторону обвинувачення від доказування усіх істотних обставин справи і не замінює суд (аналогічна практика наявна в Іспанії, на відміну від практики США). Також, на противагу американській моделі, перед тим, як укласти угоду, підсудний має право ознайомлюватись із матеріалами справи, щоб, відповідно, мати уявлення про доказову базу сторони обвинувачення, реально оцінювати власні шанси під час проведення переговорів. Угода про визнання вини у Німеччині має, зокрема, такі особливості:

а) покарання може передбачати тільки штрафні санкції, позбавлення волі на строк до одного року, обмеження спеціального права та конфіскацію доходів, одержаних внаслідок вчинення злочину;

б) прокурор повинен отримати дозвіл від судді, щоб документ набув чинності, після чого він передається обвинуваченому, який протягом 14 днів приймає пропозицію або вибирає судовий розгляд своєї справи на загальних підставах [4, 7–9].

У Франції, як і в США, більшість зареєстрованих фактів про скоєння злочинів не закінчуються судовим розглядом (інститут угоди введено у Кримінальний процесуальний кодекс 1999 року). Угода про визнання вини у Франції характеризується тим, що:

а) домовленість може бути укладена лише у конкретній категорії злочинів (як міру відповідальності за них передбачено штраф або позбавлення волі строком до 5 років);

б) обвинуваченому надається можливість укласти угоду про визнання вини або відмовитись від цієї процедури упродовж 10 днів;

в) скорочена судова процедура розгляду справи відбувається у дві стадії: заслуховування обвинуваченого суддею, управління кримінальним звинуваченням (фактично це є судовим контролем укладеної угоди); покарання набирає законної сили, коли суддя його затверджує (а не схвалює угоду, укладену між прокурором і обвинуваченим, як передбачено в Німеччині) [5, 30–31].

У Франції і Німеччині участь захисника при укладанні угоди про визнання вини є обов'язковою.

Інститут угоди між обвинуваченим та обвинувачем існує і в деяких країнах СНД. Згідно з КПК Республіки Молдова при укладанні угоди з правосуддям сторона обвинувачення не звільняється від тягаря доказування, до того ж закон забороняє судовій інстанції брати участь в переговорах. У КПК Республіки Узбекистан щодо угоди про визнання провини закріплено: однією з її

умов є відсутність заперечень з боку потерпілого; таку угоду можна укладати як у період досудового, так і судового слідства. В Республіці Узбекистан угода про визнання вини має місце в переважній більшості випадків [6]. Відповідний правовий інститут передбачено і в КПК Грузії 2009 року.

Зазначене нововведення наявне і у процесуальному законодавстві Російської Федерації – Законом від 2009 року № 141-ФЗ КПК РФ доповнено главою 40-1 «Особливий порядок прийняття судового рішення при укладанні досудової угоди про співробітництво». Аналіз російського правового інституту свідчить про його подібність до американської угоди, що вбачається в умовах застосування, правилах реалізації тощо. Разом із тим ця подібність не дає підстав для висновку про єдину природу американської і російської моделей угод. Що ж до їх відмінності, то, наприклад: в Росії позиція суду більш активна, ніж в США, російська процедура угоди застосовується у вужчій категорії справ.

Таким чином, очевидно те, що запровадження інституту угоди про визнання вини, безперечно, здатне забезпечити значно більшу ефективність системи кримінального переслідування будь-якої країни.

Порівняльна таблиця щодо відсотка справ, які вирішуються за результатами укладання угод між обвинуваченим та стороною обвинувачення в зарубіжних країнах

Держава	Відсоток справ, які вирішуються за результатами укладання угоди
США	~ 95 %
Франція	~ 15 %
Росія	~ 20 %
Грузія	~ 45 %

Ключовими перевагами інституту угоди про визнання вини доцільно вважати: уникнення небажаних судових витрат; зниження навантаження на прокуратуру і суд [5, 2–3]; легітимізацію компромісу між стороною обвинувачення і обвинуваченим; розширення принципу індивідуалізації покарання; зниження відсотка нерозглянутих справ; закладення потенціалу до поступового зменшення кількості ізоляторів тимчасового тримання, слідчих ізоляторів; кримінально-виконавчих установ тощо.

Проте угода про визнання вини має і низку недоліків, до яких належить, зокрема, загроза зловживання владою з боку прокурорів і суддів [7; 8], сприяння правопорушникам в отриманні більш м'якого покарання, збільшення ризику судової помилки.

Згідно з КПК України угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного, обвинуваченого, на відміну, наприклад, від законодавства США, відповідно до якого таку угоду має право укласти і захисник.

Вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство передбачає певну категорію справ, під час провадження яких можливо укласти угоду про визнання вини, а саме: щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої тяжкості, злочинів середньої тяжкості, тяжких злочинів. Тобто, враховуючи наведені положення, такий вид угоди може бути укладений лише щодо злочинів, у яких санкція Кримінального кодексу України не перевищує штраф у розмірі 425 000 гривень або 10 років позбавлення волі.

Крім того, важливим зауваженням є те, що угоду можна укласти лише щодо злочинів, у результаті яких збитків завдано тільки державним чи громадським інтересам. Укладання угоди в кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається. Дещо подібна умова наявна у практиці застосування угоди про визнання вини у Республіці Узбекистан. Так, згідно з КПК цієї країни передбачено відсутність заперечень щодо угоди з боку потерпілого.

На відміну від деяких держав континентального права (Німеччина, Франція), у яких угода про визнання вини може бути укладена лише на стадії досудового слідства, в КПК України передбачено досить великий проміжок допустимості укладання угоди – після повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину і до виходу судді (суддів) в нарадчу кімнату для постановлення вироку.

Зазначене положення має дуалістичний характер. З одного боку, укладання угоди після того, як справа вже потрапила до суду з обвинувальним актом, майже позбавлена такого позитивного аспекту, як процесуальна економія часу, та державних витрат, а з другого – це положення надає обвинуваченому додаткову можливість реалізувати власні права й інтереси у разі, якщо зі стороною обвинувачення за якихось суб'єктивних умов ним не досягнуто такої угоди.

Прокурор, вирішуючи питання щодо укладання угоди про визнання вини, зобов'язаний враховувати певні обставини, а саме: ступінь і характер сприяння підозрюваного або обвинуваченого у проведенні кримінального розслідування стосовно нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення; наявність громадського інтересу

в забезпеченні більш швидкого досудового розслідування та судового провадження, запобігання, виявлення або припинення більшої кількості кримінальних правопорушень чи інших більш тяжких кримінальних правопорушень. Наведене свідчить про суттєве розширення дискреційних повноважень прокурора, тим самим дозволяючи якісно реалізовувати принцип доцільності у кримінальному судочинстві, як, наприклад, це передбачено у Франції і Нідерландах.

Новим Кримінальним процесуальним кодексом України визначено низку обмежень прав, які виникають у сторін в результаті укладання і затвердження угоди про визнання винуватості. Так, для прокурора існує обмеження права на оскарження вироку. Ця процедура можлива тільки при призначенні судом покарання менш суворого, ніж передбачено сторонами угоди, або при затвердженні судом угоди у провадженні, в якому угода не може бути укладена.

Підозрюваний (обвинувачений) також має обмеження щодо оскарження вироку. Укладаючи угоду, він відмовляється від здійснення певного кола передбачених законодавством прав – права на судовий розгляд, в ході якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину злочину, у скоєнні якого його звинувачують, права допитати в процесі судового розгляду свідків, подавати клопотання про виклик свідків і представляти докази, що свідчать на його користь. Виняток становлять такі випадки, як: призначення судом покарання більш суворого, ніж передбачено сторонами угоди; винесення вироку без згоди підозрюваного (обвинуваченого) на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених для вказаного виду проваджень, зокрема і нероз'яснення підозрюваному (обвинуваченому) наслідків укладання угоди.

Подібна практика щодо обмеження права сторін на оскарження вироку наявна і в законодавстві США.

Варто зупинитися на передбаченій процедурі затвердження судом угоди про визнання винуватості. Якщо таку угоду укладено в ході досудового розслідування, обвинувальний акт разом із підписаною сторонами угодою негайно направляється до суду, після чого розгляд здійснюється під час підготовчого судового засідання. У разі досягнення угоди на етапі судового провадження, суд призупиняє проведення процесуальних дій і негайно розпочинає її розгляд.

Суд обов'язково має перевірити, чи добровільно сторони уклали угоду і чи відповідає вона

закону. Передбачено також, що повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається. Після проведеної перевірки суд своїм вироком затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Згідно з КПК України у випадку невиконання угоди прокурор, який її затвердив, має право звернутися до суду з клопотанням про скасування вироку, наслідком чого є призначення судового розгляду у загальному порядку або направлення матеріалів кримінального провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку в разі, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування.

З метою детальнішої розробки інституту угоди про визнання винуватості та конкретного його законодавчого забезпечення необхідно насамперед урегулювати обов'язковий доступ до правової допомоги під час укладання цієї угоди (участь захисника має бути забезпечена у будь-якому випадку) та винесення рішення щодо угоди про визнання винуватості судами під час публічного слухання (для забезпечення дотримання процесуальних стандартів під час її прийняття) [9, 124–125].

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що КПК України пройшов дві міжнародні експертизи і обговорювався на спільних зустрічах експертів Ради Європи і представників України в Страсбурзі та Києві.

Основна проблема, з якою може зіткнутися наша держава при практичному застосуванні такого інституту, як угода про визнання винуватості – це можливі корупційні прояви в діяльності прокурорів і суддів. У цьому зв'язку вчені та практики у сфері юриспруденції продовжують працювати над пошуком засобів, які допомогли б їх мінімізувати. Процесуальний контроль за забезпеченням прав особи, яка виявила бажання укласти угоду про визнання винуватості, повинен мати місце як з боку прокурора, так і безпосередньо судді.

Таким чином, запровадження вказаного інституту значно спростить процедуру розгляду певної категорії кримінальних справ, сприятиме скороченню строків тримання осіб під вартою, загальних процесуальних строків розгляду кримінальних справ та економії бюджетних витрат, що виділяються на здійснення правосуддя у кримінальних справах, а також зменшенню навантаження на систему судових і правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Головки Л. В. – СПб, 2002. – 544 с.
2. Ma Y. Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany and Italy: a comparative perspective / Y. Ma // International Criminal Justice Review. – 2002. – Volume 12. – P. 22–52.
3. Шамордин А. А. К вопросу о правовой природе особого порядка судебного разбирательства и проблемах его совершенствования / А. А. Шамордин, М. С. Бурсакова // Российский судья. – 2005. – № 10.
4. Bagirov Anar Ramiz Oglu. Technical paper on Plea bargaining and issues related to its implementation in Azerbaijan / Bagirov Anar Ramiz Oglu // Support to the anticorruption strategy of Azerbaijan (AZPAC). – 2008. – 30 p.
5. Fisher G. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America / G. Fisher. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. – 397 p.
6. Курдова А. В. Практика применения ускоренного порядка рассмотрения уголовных дел судом в УПК Республики Армения (Сравнительно-правовой анализ законодательствами ряда европейских стран, стран СНГ, США) / А. В. Курдова // Вектор науки ТГУ. – 2009. – № 4(7).
7. Potrebic Piccinato M. Plea bargaining / M. Potrebic Piccinato. The International Cooperation Group – Department of Justice of Canada. – 2004. – 22 p.
8. Alkon C. Plea Bargaining as a Legal Transplant: A Good Idea for Troubled Criminal Justice Systems? / C. Alkon // Transnational law & contemporary problems. – 2010. – Vol. 19. – P. 355–418.
9. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пушкар П. В. – Х., 2005. – 182 с.

Григорій СЕРЕДА

ОСОБЛИВОСТІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**Резюме**

Проведено порівняльний аналіз особливостей угод про визнання винуватості в ряді зарубіжних країн з метою виявлення тотожностей та відмінностей. Досліджується застосування такого інституту в кримінальному судочинстві України.

Григорій СЕРЕДА

ОСОБЕННОСТИ СОГЛАШЕНИЯ О ПРИЗНАНИИ ВИНЫ
В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ**Резюме**

Проведен сравнительный анализ особенностей соглашений о признании вины в ряде зарубежных стран с целью выявления тождественных и отличительных признаков. Исследовано применение такого института в уголовном судопроизводстве Украины.

Grygoriy SEREDA

PLEA BARGAINING PECULIARITIES
IN UKRAINIAN LEGISLATION**Summary**

The comparative analysis of the plea bargaining in a number of foreign countries is made with the aim of identifying its similarities and specific features. The opportunities of such institute implementation in Ukrainians criminal justice are analyzed.